

4.8. Інноваційні методи формування компетентностей майбутніх фахівців господарського комплексу

М. А. Коваленко

О. Е. Ломоносова

Економічне зростання України багато в чому залежить від якісної підготовки фахівців для вітчизняного господарського комплексу. Рівень їх знань і вмінь є визначальним чинником забезпечення виробництва якісної продукції, конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, сталого розвитку економіки країни в цілому. При цьому неодмінною умовою є відповідність вітчизняної системи вищої освіти сучасним вимогам українського суспільства. Ці вимоги об'єктивно формуються під впливом багатьох суспільних процесів розвитку. Серед найважливіших детермінант розвитку вітчизняної системи підготовки кваліфікованих кадрів є інформатизація усіх сфер функціонування суспільства; розвиток ринкових відносин і реформування господарського комплексу країни; становлення економіки знань і підвищення ролі людського фактора сучасного виробництва.

Зростають і вимоги споживачів освітніх послуг – населення і суб'єктів господарювання до якості освіти випускників вищої школи. В умовах, що змінюються, закладам вищої освіти (ЗВО) важливо визначитися з принципами діяльності та методами формування компетентностей майбутніх фахівців господарського комплексу, відповідних вимогам сучасної і майбутньої економіки.

Питання підготовки кадрів для сучасної економіки і відповідності їх знань і вмінь суспільним вимогам піднімаються у роботах зарубіжних вчених Н. Г. Багауждінової (шляхи подолання кризи у вищій школі), В. В. Вержбицького (освітні потреби населення найкрупніших країн СНД), А. Є. Волкова (модель освіти для інноваційної економіки Росії), Т. Л. Клячко (стратегії адаптації закладів вищої освіти до нових вимог освітнього ринку), М. М. Ковальова (зміст освіти для цифрової економіки), Ф. Ньюмена (політика

вищої освіти у конкурентному світі), В. І. Слободчікова (проблеми становлення і розвитку інноваційної освіти), Д. Тачскотта (як покоління цифрової епохи змінює світ), Н. Л. Тітової (успіхи і невдачі у стратегіях розвитку російських закладів вищої освіти), Ф. Якубова (щодо трансформації парадигми підготовки сучасного інженера як імперативу інноваційної економіки) та інших.

Значну увагу питанням відповідності компетентностей випускників закладів вищої освіти вимогам споживачів освітніх послуг та особливостям підготовки кадрів в нових умовах функціонування вищої школи приділяють у своїх публікаціях вітчизняні дослідники І. В. Аксьонова (методи моніторингу потреб ринку праці у випускниках вищої школи), С. А. Горобець (теоретичні засади проблеми формування професійних компетентностей майбутнього фахівця), О. Ф. Гук (зарубіжний досвід модернізації навчально-виховного процесу у закладах вищої освіти), О. В. Данніков (розвиток цифрових компетентностей в умовах інформаційного суспільства), О. Г. Дідківська (оцінювання конкурентоспроможності випускників навчального закладу), Л. В. Кривенко (стратегія розвитку національної освіти і науки у контексті європейського вибору), В. Н. Парсяк (шляхи удосконалення управління закладами вищої освіти у нових умовах діяльності), П. О. Скок (сучасні тенденції розвитку ринку освітніх послуг).

Поняття компетентностей фахівця розкривається у колективних працях науковців [1; 2; 3; 4; 5], у статтях М. С. Головань [6], І. В. Горшунової [7], І. А. Зимньої [8], Ю. Г. Татура [9] та інших. Однак у публікаціях цих та інших авторів ще недостатньо розкриті принципи і методи формування компетентностей випускників ЗВО та забезпечення їх відповідності сучасним суспільним вимогам.

Швидкі зміни, які відбуваються у суспільстві, технологіях, знаннях, вимагають від фахівця здатності до опанування нових професій, навичок, креативності. У структурах освітніх програм актуальним є набуття студентами універсальних компетентностей: вміння вчитися, опрацьовувати інформацію, швидко опанувати нові технології, здатність до критичного мислення та

креативного підходу до завдань. Таким чином, перед закладами вищої освіти постає завдання поєднання розвитку таких здатностей у студентів та одночасного надання їм спеціалізованих знань і навичок у рамках обраної професії.

З точки зору змісту освітніх програм світовим трендом майбутнього буде їх міждисциплінарність, що надає фахівцям можливість всебічно, цілісно та більш глибоко дослідити об'єкт, розвиває навички критичного мислення (рис. 1).

Нині формується нова модель освіти. Традиційна система освіти була розрахована на набуття аналітичних й інтелектуальних знань, вмінь і навичок їхнього використання. У сучасних умовах виникає потреба зміни стратегічних, глобальних цілей освіти, перестановки акценту зі знань фахівця на його людські, особистісні якості, що постають водночас і як ціль, і як засіб його підготовки до майбутньої професійної діяльності. Нова освітня парадигма за пріоритет професійної освіти розглядає орієнтацію на інтереси особи, на становлення її ерудиції, розвитку самостійності у здобутті знань, тобто на компетентнісний підхід до освіти.

У Законі України «Про вищу освіту» дано наступне тлумачення компетентності: «Компетентність – динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, засобів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно виконувати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [10]. Тобто, компетентність є узагальнюючим показником результатів вищої освіти, в якій поряд із показниками знань, вмінь і практичних навичок, поєднуються ціннісні характеристики особи, які мають практично-орієнтовану спрямованість.

І. В. Горшунова у компетентісну модель фахівця включає три взаємопов'язані узагальнюючі складові: універсальні (ключові), професійні та особистісні компетенції [7]. Універсальні (ключові) компетенції автор вважає ядром моделі професійної діяльності фахівців, оскільки вони виявляються не лише у розв'язанні професійних завдань, але й завдань поза межами своєї професії.

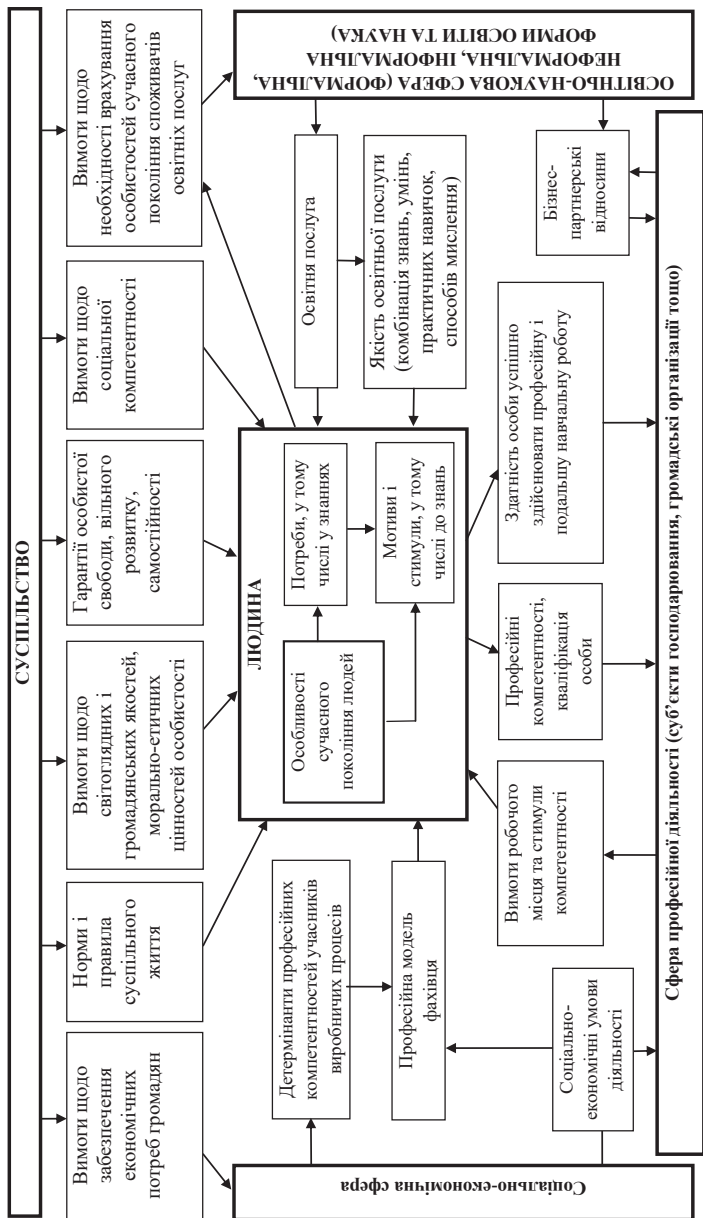

Рис. 1. Детермінанти процесу формування компетентностей фахівця
Джерело: розроблено авторами

І. В. Горшунова особистісні компетенції фахівця трактує як систему особистісних знань про себе та про соціальну дійсність, а також систему складних соціальних умінь і навичок взаємодії, сценаріїв поведінки в типових соціальних ситуаціях, які дозволяють швидко й адекватно застосовувати необхідні знання (вміння, навички) та приймати рішення за різних обставин.

Компетентність, крім технологічної підготовки, включає цілу низку інших компонентів, що мають, в основному, позапрофесійний або надпрофесійний характер, але у той же час необхідних сьогодні тією чи іншою мірою кожному фахівцеві. Це, у першу чергу, такі якості особистості, як самостійність, здатність приймати відповідальні рішення, творчий підхід до будь-якої справи, вміння доводити її до кінця, вміння постійно вчитися. Це гнучкість мислення, наявність абстрактного, системного й експериментального мислення. Це - вміння діалогу і комунікабельність, співробітництво і т. д. Над професійно-технологічною підготовкою виростає величезна позапрофесійна надбудова вимог до фахівця. Власне кажучи, компетентісний підхід має за мету оволодіння навичками, необхідними для ефективного виконання виробничих функцій на робочому місці і відрізняється від традиційного, за яким найбільш важливим вважаються розуміння теоретичних основ та великий обсяг знань [1, с.58].

Сучасні тенденції розвитку світової економіки, визначені у дослідженні «Форсайт Компетенції 2030» [11], водночас формують вимоги і до надпрофесійних навичок та умінь майбутніх фахівців: системне мислення; клієнтоорієнтованість; бережливе виробництво; міжгалузеві комунікації; мультимовність і мультикультурність; навички творчості; робота з людьми; робота в умовах невизначеності тощо.

Сучасні вимоги до кваліфікації фахівців передбачають формування у них не лише професійних знань та вмінь, а й розвиток ініціативи, здатності працювати в колективі, самостійно засвоювати знання, логічно мислити, добирати та використовувати необхідну інформацію, тобто якості розвинутої активної особистості. Обов'язковою вимогою сьогодення до підготовки

фахівців є відпрацювання навичок роботи в групі. Це пов'язано з тим, що сучасна підприємницька діяльність побудована на колективній роботі персоналу, що базується не тільки на спільній меті, але й на системі прийнятих моральних цінностей, певній філософії дій, спрямованій на досягнення глобальної місії як організації, так і держави [1, с. 64].

Узагальнення підходів до визначення поняття моделі компетентного фахівця дозволяє визначити її основні складові, представлені на рис. 2.

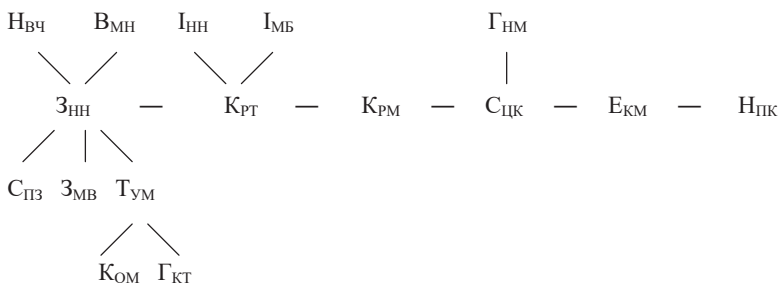

Рис. 2. Компетентнісна модель фахівця

Джерело: складено на основі [1, с. 61]

Умовні позначення: З_{нн} – знання; Н_{вч} – навчальні компетенції; С_{пз} – знання спеціалізовані; З_{мв} – знання мов; В_{мн} – вміння; Т_{ум} – технологічні вміння; К_{ом} – компютерні навички; Г_{кт} – комп'ютерна грамотність; К_{рт} – креативне мислення; І_{нн} – інноваційність; І_{мб} – інтелектуальна мобільність; К_{рм} – критичне мислення; С_{цк} – соціальна компетентність; Г_{нм} – гнучкість мислення; Е_{км} – екологічне мислення; Н_{пк} – надпрофесійні навички компетентності.

Узагальнення наведених у посібнику [1], статтях [6; 7; 8; 9] дефініцій дозволяє визначити поняття «компетентність фахівця» як інтегральну якість, властивість особистості, виявлення особистісної філософії її професійної діяльності і соціальної комунікації у певній галузі суспільних виробничих відносин, здатність до реалізації набутих за допомогою освіти взаємопов'язаних і взаємозалежних універсальних, професійно-інструментальних і над професійних та міжособистісних здібностей і отримання суспільно-значимого синергетичного результату діяльності.

Узагальнення змісту проаналізованих дефініцій дозволяє виділити такі основні елементи сучасної моделі фахівця.

Універсальні:

- комбінація професійних і надпрофесійних знань, вмінь і мислення, професійних світоглядів і громадянських якостей, морально-етичних цінностей;

- міждисциплінарність знань;

- здатність застосовувати знання для вирішення практичних професійних і спеціальних завдань;

- здатність до роботи в умовах невизначеності;

- комп'ютерна грамотність, здатність до регулярного оновлення комп'ютерних навичок, відповідна високим темпам оновлення комп'ютерної техніки та інформаційних технологій, програмного забезпечення, розвитку штучного інтелекту;

- комп'ютерні навички – навички роботи з комп'ютером, володіння інформаційно-комунікаційними технологіями, знання комп'ютерних програм кола професійних обов'язків, володіння технологіями цифрової економіки;

- потреба і здатність до постійної самоосвіти, розділення необхідності підвищення кваліфікації, навчання впродовж усього життя;

- логічне мислення;

- креативне мислення, здатність до генерування ідей відкритість до нового, уява та цікавість, пошук різних рішень для вирішення однієї і тієї ж самої проблеми;

- компетенція підприємливості;

- інноваційність, творчий підхід до будь-якої справи і вміння доводити її до кінця, навички творчості і володіння технологіями вирішення творчих завдань;

- інтелектуальна мобільність, наявність стійкого інтересу до інтелектуальної діяльності;

- сформованість якостей мислення та прояв креативності в інтелектуальній діяльності;

- володіння інструментальними концепціями, стратегіями;

- критичне мислення, володіння процесом нестандартного, нешаблонного міркування за відсутності готового взірця розв'язку проблеми, унікальний погляд на явища та процеси, доладна система аргументації для доведення власних думок;

- гнучкість мислення, наявність абстрактного, системного й експериментального мислення, гнучкість методів вирішення задач;

- екологічне мислення;

- знання перспектив і тенденцій галузевого розвитку науково-технічного процесу.

Професійні:

- знання у професійній сфері, їх сучасність, відповідність рівню галузевого науково-технічного процесу;

- знання спеціалізовані, за спеціалізацією фахівця;

- основи знань у суміжних сферах діяльності;

- уміння, пов'язані з використанням техніки;

- здібності до інформаційного управління;

- здатність виконувати операції кола посадових обов'язків;

- властивість швидко орієнтуватися у ситуаціях;

- здатність до швидкого прийняття рішення і вирішувати проблеми;

- упевненість у своїх діях;

- здатність розуміти і використовувати ідеї та міркування;

- методологічні здібності.

Надпрофесійні:

- здатність до системного мислення, застосування методології системного аналізу для дослідження складних проблем різної природи, методів формалізації та розв'язання системних задач, що мають суперечливі цілі, невизначеності та ризики;

- клієнтоорієнтованість, сервіс-сфокусоване спілкування у стані співчуття потребам зацікавлених сторін;

- філософія бережливого виробництва, розсудливе використання ресурсів;

- економічне мислення;

- критичне мислення, нестандартний, нешаблонний процес міркування за відсутності готового взірця розв'язку, унікальний погляд на явища та процеси, доладна система аргументації для доведення власних думок;

- гнучкість мислення, наявність абстрактного, системного й експериментального мислення, гнучкість методів аналізу і синтезу;

- креативне мислення, здатність до генерування ідей, відкритість до нового, уява та цікавість, пошук різних рішень для вирішення однієї і тієї самої проблеми;

- інноваційне мислення;

- економічне мислення;

- міжгалузеві комунікації;

- знання ситуації в галузі, у міжнародному масштабі;

- здатність до роботи в умовах невизначеності;

- інтелектуальна мобільність, наявність стійкого інтересу до інтелектуальної діяльності;

- сформованість якостей мислення та прояв креативності в інтелектуальній діяльності;

- володіння інструментальними концепціями, стратегіями;

- прихильність безпеці діяльності;

- володіння технологією, навичками науково-дослідних робіт;

- знання методів управління роботою виконавців, обґрунтування і ухвалення ефективних рішень.

Соціокультурні:

- соціальна і громадянська компетентність;

- міжособистісна компетентність;

- здатність працювати у колективі, співпрацювати з людьми;
- уміння працювати в групах;
- сприйняття корпоративної культури;
- сприйняття моральних принципів суспільства;
- комунікативні уміння;
- знання державної мови і однієї – двох іноземних мов;
- мультикультурність;
- здатність жити у полікультурному просторі;
- соціальні навички, пов'язані з процесами соціальної взаємодії і співпраці;
- усвідомлення рівних можливостей та гендерних проблем;
- уміння виражати почуття і формувати стосунки;
- здатність швидко адаптуватися до нових умов праці і соціального оточення;
- здатність до самокритики;
- розвиток самостійності;
- відповідальність за свої рішення;
- активність, ініціативність;
- активна життєва позиція (творча, професійна, суспільна);
- розкриття творчого потенціалу особистості, творче відношення до виконання професійних обов'язків;
- здатність сперечатися і аргументувати, мотивувати людей та рухатися до спільної мети;
- лояльність, відданість справі, схильність до цінностей фірми;
- спрямованість на досягнення мети, вирішення основних цілей і задач корпоративного, суспільного розвитку;
- здатність навчатися упродовж особистого професійного і соціального життя;
- здатність аналізувати і передбачити майбутні процеси, виклики у виробничій і соціальній сферах діяльності, розробляти стратегію і тактику

діяльності, формувати і оцінювати кінцеві результати функціонування організації;

- базові знання основ філософії, психології, педагогіки, що сприяють розвитку загальної культури і спеціалізації особистостей, схильності до етичних цінностей, знання історії, економіки і права, розуміння причинно-наслідкових зв'язків розвитку суспільства й уміння їх використовувати в професійній і соціальній діяльності.

Нова парадигма вищої освіти, новітня модель фахівця потребують кардинальних змін моделі його навчання, реорганізації навчального процесу, удосконалення методів навчання і формування компетентностей випускника ЗВО. Тобто, це потребує інноваційного підходу ЗВО до навчання майбутніх фахівців господарського комплексу країни, регіону.

Важливими в умовах становлення нової парадигми знань та інноваційного підходу до навчання є принципи організації навчального процесу:

1. Єдність процесу навчання знанням, участі у науково-дослідницькій роботі і виховної роботи зі студентами.
2. Розвиток мотивів людини до отримання до професійних знань.
3. Формування нової ролі викладача у трансфері знань.
4. Відповідність запитам споживачів освітніх послуг, вимогам сучасної і прийдешньої економіки до компетентностей фахівців.
5. Системність знань випускників освітнього закладу.

Стійкого, загальноприйнятого уявлення щодо інновацій в освіті до цього часу поки що не сталося. Головною причиною такого становища В. І. Слободчиков позиває розрив між системами наукового знання, орієнтованого на освіту і самого освітнього програмою [11, с. 11].

Автор бачить політичний розрив між освітнім знанням – підготовкою кваліфікованого фахівця і практичними педагогічними діями – формуванням знань про побудову і базові процеси самої освіти. Саме у зв'язку з цими неузгодженостями, на думку автора, повинні цілеспрямовано будуватися

педагогічні інновації, проектуватися інноваційна діяльність ЗВО. Казахські вчені [12] наголошують, що інноваційна модель навчання має передбачати його організацію як багатофункціональний процес проектування і формування професійних компетентностей учнів, адаптований до потреб і реалій підприємницького ЗВО, який прагне відповідати викликам часу. Для перебудови змісту і організації викладацької діяльності необхідні не тільки відповідні умови, але й внутрішня мотивація, потреба професорсько-викладацького складу, керівників кафедр та університету у зміні мислення, розвитку ініціативи і здатності вчитися. Необхідне розуміння, що у змінюваному контексті університети не тільки не можуть і не мають права працювати в ізоляції, але й повинні стати інтегруючою частиною національної інноваційної системи [12, с. 106].

Інноваційна модель навчання у вищій школі має передбачати організацію навчального процесу на основі особистісно-орієнтованого підходу до студента; перехід до розвивальних технологій професійної освіти, реалізацію діяльнісно-орієнтованих та позитивно-орієнтованих технологій навчання; запровадження дистанційного навчання в системі вищої освіти та освіти впродовж життя, дуальну форму освіти тощо. Завдання вітчизняних ЗВО полягає у тому, щоб у процесі власного реформування застосувати названі новітні підходи до організації навчального процесу.

Стратегією розвитку вищої освіти в Україні на 2021 роки [13, с. 47] передбачається широке впровадження інноваційних технологій і дистанційного навчання у вищій освіті. Поставлено завдання створення індустрії інноваційних технологій та засобів навчання, що відповідають світовому науково-технічному рівню, діджиталізації усіх процесів у системі вищої освіти, унормування дистанційного навчання як форми вищої освіти. Завдання з розвитку інноваційної екосистеми вищої освіти передбачають, зокрема, формування навчально-науково-виробничих кластерів з метою використання знань і фахових можливостей науково-педагогічних працівників для вирішення реальних виробничих завдань, реалізації наукових проєктів у провідних

галузях економіки виробництва; розробку нормативно-правового забезпечення участі здобувачів вищої освіти у формуванні та реалізації інноваційних проєктів в умовах цифрової економіки та комерціалізацію найбільш успішних стартапів за підтримки ЗВО; інтегрування наукових досліджень та інновацій у навчальні плани й освітні програми другого та третього рівнів підготовки; стимулювання на регіональному рівні розвитку інноваційно-інвестиційного бізнесу на базі провідних ЗВО та інше.

Одним з головних завдань є розширення доступу до здобуття якісної вищої освіти, підвищення рівня освіти населення. Для його вирішення ЗВО повинні проводити ретельне вивчення перспективних потреб підприємств, інформації щодо сучасного стану своєї галузі знань, визначати шляхи її використання для вирішення завдань.

Особливістю економіки знань є те, що велика кількість проблем, які виникають, потребує комплексного підходу та застосування нестандартних рішень. У зв'язку з цим при реформуванні освіти в розвинених країнах були переглянуті цілі професійної підготовки.

Для України це є певною проблемою, оскільки багато-яких вітчизняних вищих навчальних закладів до цього часу в більшій мірі орієнтовані на тиражування знань та практичних навичок, а не на широке залучення студентів до наукової діяльності, підготовки наукових праць, отримання інноваційного досвіду. Цей момент неодноразово відзначався в економічній літературі та у пресі. Наприклад, О. В. Кендюхов констатує, що «система вищої освіти, як і вся українська система освіти, масово готує кадри для репродуктивної та алгоритмічної праці, тоді як усі тенденції світового розвитку й посилення конкуренції потребують творчого підходу й ініціативи в усіх сферах економічної діяльності» [14]. Сучасному і майбутньому ринкам праці необхідні не носії інформації, а вирішувачі задач.

Детермінанти сучасного навчального процесу з підготовки, наприклад, фахівців економіки завтрашнього дня визначають і нові підходи до викладання дисциплін. Для формування нового, наприклад, економічного мислення

студента необхідно дати йому, перш за все, інструмент для того, щоб він у своїй майбутній практиці зміг самостійно розібратися у реальній дійсності. Іншими словами – потрібно дати йому не готові знання, рішення, а інструмент, за допомогою якого кожний фахівець, наприклад, економіст, може отримувати їх самостійно. Серед таких інструментів, зокрема, методи збору та аналізу статистики, отримання наукової інформації з Інтернету і науково-методичної літератури, опитування експертів, спостереження, анкетування, проведення експериментів, моніторингу поточної внутрішньої і зовнішньої економічної інформації, аналізу офіційних правових актів тощо. Володіючи ними, будь-який фахівець, що задумується над яким-небудь питанням, може сам перевірити своє бачення і отримати вірну відповідь. Тобто, необхідно ввести сьогоднішніх студентів у коло економічних питань і проблем країни, світу і навчити їх методам виходу з кола проблем, що виявляються.

Від сучасного фахівця потребується високий рівень виробничої і творчої активності. Думка про необхідність підвищення рівня творчої підготовки висловлюється давно і на найвищих рівнях. С. Б. Кримський вважає, що майбутня освіта зведеться «... до евристики, до методів творчості, до методів пошуку інновацій. Необхідна фундаментальна переорієнтація освіти не на просте заучування фактів, а на евристику» [15, с. 82]. Президент Національної академії педагогічних наук України академік В. Г. Кремень стверджує що «... сьгодні виключно вся освітня діяльність повинна здійснюватися на базі креативної парадигми, яка створює теоретико-методологічну основу творчої (креативної) особистості» [16, с. 8]. Всебічно аргументовано і конструктивно ставить питання про обов'язкове підвищення рівня спеціальної творчої підготовки майбутніх інженерів професор Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» Ю. М. Кузнєцов. На його думку, більшість викладачів ЗВО ніяк не можуть відмовитись від репродуктивної форми освіти, помилково вважаючи, що тільки класичні фундаментальні та спеціальні дисципліни сприяють творчості, але, як свідчить практика, не розвивають її. Такі викладачі не розуміють принципової різниці

між чітко визначеними класичними інженерними завданнями і творчими, які незрівнянно складніші (як правило, немає постановки завдання, не зазначений метод рішення, немає прикладів для навчання, результат невідомий навіть викладачеві)» [17, с. 12].

В умовах прискорення науково-технічного прогресу необхідне виховання високої методологічної культури мислення студентів, орієнтація навчального процесу на формування здібностей орієнтуватися у потоках професійної та іншої суспільно-політичної інформації, уміння правильно її обробляти, здатності до креативного мислення, інноваційності, інтелектуальної мобільності.

Нові вимоги до якості знань випускників вищої школи вимагають від сучасних викладачів і нових підходів до формування компетентностей майбутніх фахівців. Креативності, критичності, інноваційності, бережливому відношенню до ресурсів та іншим компетентностям, яких вимагає сучасна економіка, читанням лекцій однієї – двох спеціально введених до програм навчання дисциплін не сформуєш необхідного сучасного «портрета» випускника. На наше переконання, формування необхідних компетенцій майбутнього фахівця має бути метою викладання всього комплексу навчальних дисциплін освітньо-професійної програми його підготовки і передбачати комплексний підхід до їх формування у навчальному процесі, що базується на поєднанні загальних і професійних знань студента, його участі у науково-дослідній роботі і виховної роботи зі студентами. Кожний із цих напрямків навчального процесу може передбачати, в залежності від специфіки конкретних дисциплін, безліч специфічних педагогічних методів і прийомів навчання.

При формуванні компетентностей майбутнього фахівця особлива складність виникає, наприклад, при формуванні універсальних компетентностей. Бажаних результатів тут може бути досягнуто із застосуванням методів виховної роботи. Критичне, творче мислення фахівця може бути сформовано за умови застосування науково-дослідницької

компоненти його підготовки. Теорією і практикою навчання у сучасній вищій школі напрацьовані методи формування у студентів, наприклад, критичного [18, 19, 20], креативного [20, 21, 22] мислення, комунікативної складової [23]. При формуванні або за визначенням деяких авторів, універсальних, надпрофесійних, позапрофесійних компетенцій надважливим, на наш погляд, є формування не базових знань, а особистої філософії тієї чи іншої компетенції (наприклад, економічної безпеки, бережливого використання ресурсів, підприємливості, інноваційності) незалежного від фахового спрямування випускника.

Навчальний процес у сучасних умовах повинен здійснюватися з урахуванням його наступного системного бачення:

- основними зовнішніми факторами формування мотивів до знань певного покоління людей є особливості відповідного даному поколінню періоду і стану розвитку соціально-економічної сфери суспільства;

- особливості етапу розвитку соціально-економічної сфери визначають умови діяльності суб'єктів господарювання та детермінують вимоги до професійних компетентностей їх фахівців;

- освітньо-наукова сфера суспільства створює умови для отримання членами суспільства сучасних знань, формує організаційну систему надання освітніх послуг та через систему забезпечення рівнів і якості освіти створює суспільно значиму систему стимулів до знань;

- внутрішня мотивація людини до знань розвивається під впливом отриманої нею інформації щодо імперативів та детермінант розвитку суспільства, його соціально-економічної сфери, сучасних вимог виробництва, робочих місць, розуміння напрямків їх майбутнього розвитку та з урахуванням власних уподобань, схильності до певного виду діяльності;

- завдання формування мотивації людей до навчання для системи освіти означає, перш за все, усвідомлення того, як створити умови, у яких людина бажає вчитися, розвинути природні потреби людей у знаннях і перетворити їх у набуті потреби, яким вони прагнуть відповідати.

Формування компетентностей фахівців здійснюється на основі мотивації людини до знань. Така мотивація повинна здійснюватися з урахуванням особливостей сучасного покоління студентів, слухачів курсів неперервної освіти тощо.

Причинно-наслідкові зв'язки між проявами особливостей сучасного стану і тенденцій розвитку економіки, її вимог до компетентностей фахівців і діями, вчинками абітурієнта, студента у процесі навчання ми розглядаємо як його мотивацію до навчання. Важливо пам'ятати, що змінюються не тільки економіка, техніка та технології. Під впливом стрімкого прискорення науки і техніки, інформаційного стрибка, кардинальних змін у суспільстві швидко змінюється і сама людина. Аналіз літературних джерел свідчить, що сьогодні є достатньо публікацій щодо особливостей нинішнього покоління людей, у тому числі студентів закладів вищої освіти. Ці особливості мають враховуватися при оцінці потреб студентів у знаннях, визначенні способів їх задоволення, забезпечення якості освітніх послуг, а також при розробці заходів з підвищення вмотивованості студентів до знань.

Нове молоде покоління, яке виросло під час буму цифрових технологій, кардинально відрізняється від попередніх поколінь. Перед закладами вищої освіти виникає завдання пошуку нових підходів до організації навчально-виховного та наукового процесів, застосування таких методів викладання і такої моделі навчального процесу, які будуть найбільш ефективними і сприятимуть дієвій мотивації студентів.

Сучасний освітній процес має враховувати особливості, відмінні риси покоління людей, що навчаються. Це покоління студентів вже отримало назву «покоління Z». Його відмінні риси і специфічні навчальні потреби досліджені у праці М.М. Ковальова [24]. В ній показано, що у людей нового покоління сформоване так зване кліпове мислення. Їх достоїнство – багатозадачність і здатність одночасно займатися декількома справами, недоліки – нездатність концентруватися і аналізувати, прагнення отримувати коротку і наочну інформацію. Це люди талановиті і креативні, можуть працювати з великими

обсягами інформації, але швидко міняють роботу, якщо вона не подобається, а зразки виконання будь-яких завдань знаходять в Інтернеті і тому погано запам'ятовують інформацію. Вони не полюбують довгострокового планування, їх цікавить швидкий результат [24, с. 37].

Навчання, що проводиться зараз для цифрових людей, безумовно, застаріло: ці люди не хочуть переказувати зміст параграфа підручника. Вони хочуть самостійно виконувати цікаві завдання, які до того ж не вимагають великих часових витрат. Крім того, для них важлива мотивація навчального процесу. Цифрові учні люблять конкурси, тести, комп'ютерні ігри типу «квест». Складні теми для них необхідно подрібнювати і подавати у вигляді презентацій з мінімумом тексту. Цифрові люди не здатні слухати довготривалі лекції, вони починають відволікатися на свої гаджети [24, с. 38].

З урахуванням особливостей сучасного покоління студентів, з метою використання їх потягу до смартфонів та інших засобів інформації, а також активізації аудиторій, постійного привернення їх уваги до теми лекції можливо запропонувати викладання, наприклад, прийом з ключовими словами по темі лекції [1, с. 146]. Активною участю студентів у обговоренні ключових моментів лекції у студентів таким чином одночасно формується техніка інформаційного забезпечення вирішення виробничих проблем, здатність до командної роботи, толерантність до різних думок з одного і того ж приводу, критичне відношення до віднайденого в інформаційному полі тощо. Звичайно, що при застосуванні таких прийомів викладач повинен бути готовим до ролі модератора, консультанта, тлумача тощо, бути глибоко обізнаним своєї лекції [1, с. 146], застосовувати у практиці технології менторства, тьюторства, фасилітації [13, с. 51].

Д. Топскотт [25] виділяє наступні моменти, що очікуються цифровими студентами у процесі навчання:

- 1) свобода самовираження;
- 2) можливість налаштовувати і персоніфікувати цифрові технології під свої уподобання;

- 3) можливість знайти будь-яку інформацію і більш глибоко її вивчити;
- 4) отримання задоволення від роботи і навчання;
- 5) співробітництво і взаємодія з іншими людьми за допомогою мереж;
- 6) швидкість і оперативність у спілкуванні і пошуку відповідей;
- 7) орієнтація на інновації, пошук того, що є новим і кращим.

Покоління Z «виросло» на відеороликах з You Tube, завдяки яким можна навчитися ледь не всьому, у тому числі і обраній професії. Вони вважають, що можуть нею опанувати практично самостійно, розраховуючи тільки на деякі консультації викладача.

Наведений перелік особливостей сучасного покоління студентів є узагальненням, зведенням результатів досліджень багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців. Цей перелік не є вичерпним. Обґрунтування цих та інших особливостей покоління Z можна знайти у працях М. М. Ковальова [24], Д. Тапскотта [25], Д. Стілмана [26] та ін.

Особливості, особистісні риси сучасного покоління здобувачів освіти вимагають нових підходів до організації їх навчання, переходу від принципу адекватності знань випускників до принципу компетентності й відповідного реформування освітнього процесу у ЗВО, постійного самовдосконалення викладачів і опанування ними методами викладання, технологіями подачі інформації, адекватними особливостями сучасної студентської аудиторії. Модернізація системи вищої освіти потребує запровадження новітніх форм викладання дисциплін, використання сучасних інтерактивних технологій навчання, урізноманітнення форм та методів навчального процесу, якісної зміни методики навчання.

Провідними ЗВО України вже накопичений деякий досвід удосконалення навчального процесу відповідно сучасним вимогам. Так, у Сумському державному університеті (СумДУ) визнано, що компетентністний підхід потребує копіткої тривалої роботи, руху до передових технологій організації освітнього процесу відповідно до європейських стандартів забезпечення якості освітніх послуг, переосмислення структури освітнього процесу із забезпечення

його гнучкості, постійного оновлення модернізації як змісту освітніх програм, так і змісту програм навчальних дисциплін [27].

Формування сучасної моделі випускника СумДУ стало однією із найважливіших складових ідеології діяльності університету. При формуванні нової ідеології освітньої діяльності університетом враховувалися:

- швидкість оновлення професійних знань;
- темпи збільшення обсягів інформації;
- переорієнтація виробництва, труднощі працевлаштування за «вузькою» спеціальністю;

- бачення моделі фахівця замовниками кадрів, тощо [27],

Університет поставив перед собою задачу надати випускникові передусім уміння самонавчатися, такий фундамент, на якому можна напрацьовувати необхідні фахові знання, мати здатність швидко адаптуватися до змін.

Університетом визнано, що у сучасних соціально-економічних умовах критерій ефективності навчання у вищій школі – це не тільки знання і навички, а й певні індивідуальні та психологічні особистісні якості, що сприяють його успішній соціалізації і подальшому професійному зростанню. Таке бачення критерію ефективності навчання реалізується на принципах [27]:

- академічна свобода в викладанні, навчанні, дослідженнях;
- пріоритетне забезпечення високих стандартів якості навчання;
- професіоналізм та компетентність;
- системна мотивація інноваційного випереджального саморозвитку, заохочення креативності;

- органічна єдність освітньо-наукового процесу зі спиранням на найкращі сучасні технології і технології майбутнього;

- «клієнтоорієнтованість» діяльності стосовно вимог та запитів споживачів університетських послуг, пріоритет принципу студентоцентризму з формуванням водночас відповідної культури відносин «викладач-студент»;
- постійна модернізація та інтернаціоналізація освітньої діяльності.

Примітно, що в обґрунтуванні завдання з формування нової моделі випускника СумДУ як однієї з найважливіших ідеологій подальшої діяльності університету наголошується, що змістовна складова реалізації цієї моделі повинна враховувати еволюцію та швидкозміненість вимог ринку праці й суспільного розвитку в цілому.

В стратегії розвитку Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» [28] наголошується, що останніми роками як глобальний світ, так і українське суспільство проходять через зламopodobний етап розвитку. Четверта індустріальна революція змінює характер і структуру праці, виникають нові потреби і запити молоді до побудови кар'єри через освіту і професійне виховання. З урахуванням цих детермінант розвитку ринку освітніх послуг в стратегії університету сформульовано необхідність забезпечити розвиток університету у таких взаємопов'язаних напрямках:

- фундаментальність підготовки фахівців;
- забезпечення міждисциплінарності, системності, комплексної підготовки;
- швидке реагування на зміни характеру і структури ринку праці в умовах четвертої індустріальної революції;
- науково-інноваційна робота тощо [28].

У Міністерстві освіти і науки України планується розробка і затвердження Положення про дуальну форму здобуття вищої та фахової перед вищою освітою та Типового договору на здобуття вищої та фахової перед вищою освітою за дуальною формою, а також розробка «Стратегії розвитку дуальної освіти» [13, с. 42].

Перебудовуючи відповідно сучасним вимогам свій внутрішній освітній процес, наприклад, Херсонська філія Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (НУК) вже сьогодні застосовує елементи цієї інноваційної форми навчання і пропонує рівноправне партнерство закладу вищої освіти, роботодавців та здобувачів освіти з метою

набуття останніми досвіду практичного застосування компетентностей та прискорення їх адаптації в умовах реальної професійної діяльності у формі цільової підготовки фахівців та дуальної форми здобуття освіти. Застосовувана дуальна форма здобуття вищої освіти передбачає одночасне теоретичне навчання студентів у філії та їх практичну діяльність на робочому місці і на підприємстві.

Основне завдання упровадження елементів дуальної форми навчання у філії університету - усунути основні недоліки традиційних форм і методів навчання майбутніх фахівців, подолати розрив між теорією і практикою, освітою і виробництвом та підвищити якість підготовки кваліфікованих кадрів із рахуванням вимог роботодавців у рамках нової організаційної форми навчання.

Таким чином, поняття компетентності фахівця як інтегральної якості, властивості особистості, виявлення особистісної філософії її професійної діяльності і соціальної комунікації у певній галузі суспільних відносин, здатності до реалізації набутих за допомогою взаємопов'язаних і взаємозалежних універсальних, професійно-інструментальних, надпрофесійних та міжособистісних здібностей і отримання суспільно значимого синергетичного результату діяльності вказує на елементи моделі навчання, напрямки удосконалення навчального процесу у закладах вищої освіти у відповідності з вимогами споживачів освітніх послуг, сучасної і майбутньої економіки сталого розвитку.

Реалізація визначальних характеристик компетентного фахівця-випускника має стати критерієм якості освітніх послуг і внеску ЗВО у забезпечення сталого розвитку економіки країни.

Література

1. Коваленко М.А., Ломоносова О.Е., Швороб Г.М. Методи викладання економіки у сучасній вищій школі: науково-методичний посібник. Херсон: Олді-плюс. 2019. 220 с.
2. Ключові компетентності для навчання впродовж життя. 2018 – Цифрова компетентність. URL:<http://www.dystoevita.blogspot.com/kluehovi>. (дата звернення: 20.01.2021).

3. Основания для выбора модели компетенций. URL:http://www.profrasvitie.ru/cgi-bin/new.cgi?go=model_komp. (дата звернення: 28.12.2020).
4. Професійні компетенції: основи. URL:https://translate.googleusercontent.com/translate_c?depth=1&hi=ru&rurl=translate.google.com.ua&sl=en&sp=hmt18tl=uk&u=http://www.enga.eu/indirme/prof...
5. Компетентнісний підхід у сучасній основі: світовий досвід та українські перспективи. Київ. «К.І.С.». 2004. 112 с.
6. Головань С.М. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. *Вища освіта країни*. 2008. № 3. С. 23-30.
7. Горшунова І.В. Професійні вимоги до фахівців з фінансів в Україні. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2013. № 1 (64). С. 221-231.
8. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании: Авторская версия. Москва. Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов. 2004. 42 с.
9. Татур Ю.Г. Компетентність в структурі моделі якості підготовки спеціаліста. *Вища освіта сьогодні*. 2004. № 3. С. 20-26.
10. Закон України «Про вищу освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 37-38. Ст. 2004. URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 29.01.2020).
11. Слободчиков В.И. Проблемы становления и развития инновационного образования. *Инновации в образовании*. 2003. № 2. С. 4-28.
12. Гельманова З. Н., Петровская А. С., Алдабаева А. Е. Совершенствование системы управления современным учебным заведением. *Подільський науковий вісник: науково-практичний журнал*. № 3/2018. С. 101-107.
13. Стратегія розвитку вищої освіти України на 2021-2031 роки: Міністерство освіти і науки України. Київ. 2020. 71 с. URL: <http://www.mon.gov.ua/2020/09/25/Strategyia-rozvitku-vishch>.
14. Кендюхов О.В. Гносеологія інтелектуального капіталу. *Економіка України*. 2003. № 4. С. 28-33.
15. Крымский С. Б. Нам нужна не зубрежка, но эвристика. *Педагогический вестник*. 2006. № 8. С. 82-91.
16. Кремень В. Г. Освіта в структурі цивілізаційних змін. *Вища освіта України*. № 1. 2011. С. 8-11.
17. Кузнецов Ю. М. Креативний підхід – головний інструмент в інноваційному прориві. *Інструментальна власність*. 2011. № 4. С. 12-16.

18. Буряк В. Формування у студентів критичного мислення. *Вища школа*. 2007. № 9. С. 21-30.
19. Киселева Ю.В. К проблеме формирования критического мышления студента вуза. *Теоретический журнал CredoNew*. 2012. URL: <http://credonew.ru/content/view/1091/67/>.
20. Тячко А.В., Водный Т.С. Критическое мышление: проблема мирового образования XXI века. Харьков: Харьковский политехнический университет, 1997. 220 с.
21. Креативність та освіта. Британська рада в Україні. URL: <http://gohiher.org>.
22. 7 порад як розвинути креативність. URL: <http://www.tren.edu.ua>.
23. Черевко В.П. Формування комунікативної компетентності менеджера у процесі професійної підготовки: автореферат канд. психологічних наук. – Київ, 2001. – 27 с.
24. Ковалев М. М. Образование для цифровой экономики. URL: <https://dt.giac.by.incl/download/obrazovanaie-dlya-tsifrovoi-ekonomiki.pdf>.
25. Тапскотт Д. Поколение цифровой эпохи: как сетевое поколение изменяет мир. Москва. Grow-Hill, 2009. 392 с.
26. Стиллман Д. Поколение Z на работе. Как его понять и найти с ним общий язык. Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2018. 272 с.
27. Стратегічний план розвитку Сумського державного університету на 2020-2026 роки. Суми: СумДу. 2019. URL: <https://sumdu.edu.ua/uk/about-sumdu/gen-info/misiia-viyiia-stratehiia.html> (дата звернення 10.01.2021 р.).
28. Стратегія розвитку Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» на 2020-2025 роки. Київ, 2020. 46 с. URL: https://data.kri.ua/sites/default/files/files/2020-2025-strategy_o.pdf (дата звернення 26.10.2020).